

כט' אמצע גוטמן 8
(29-1-1992)

284

אבייד ליפסקר

ביבליוגרפיה

- אבן, יוסף.
1980 : הדמות בספרות, תל-אביב.
אורון, עוזי.
1973 : המשפט הפשוט, ירושלים.
ברון, דבורה.
תשיינית: פרשיות, ירושלים.
ברינcker, מנחם.
1980 : מעבד למדומה, משמעות וייצוג בספרות הבינלאומית, תל-אביב.
גוברין, נורית.
1971 : ראייתה של דבורה בארון, הספרות, כרך ב, חוברת 4.
1988 : המחברת הראשונה, דבורה בארון חייה ויצירתה, ירושלים.
האזור, ארנולד.
1973 : היסטורייה חבורתית של הספרות והאמנות, ב, תל-אביב.
יאקובוביץ, רומאן.
1986 : שני צדדים של הלשון ושני טויפסים של הפרעת אפואיות, בתוך: איתמר אבן-זוהר וגבעון טורי (עורכים), סמיוטיקה, בלשנות פואטיקה, תל-אביב.
לחובר, פ.
תרפ"ה: ממש — אשה מספרת, העתיד, ורשה, שנה א', גלון 8.
ミローン, דן.
1959 : פרקים על יצירותה של דבורה בארון, משא (2.10.1959) (2).
1961 : פרקים על יצירותה של דבורה בארון, הארץ (25.8.1961).
1974 : פרקים על יצירותה של דבורה בארון, בתוך: עדה פגיס (עורכת), דבורה בארון — מבחר מאמרים על יצירתה, תל-אביב.
מנדילב, אברהם.
1975 : בעיות הזמן בספרות, ירושלים.
סדן, נילי.
תשיל'ח: ידור יוד — עיוון ביצירתו של ד' קמחוי, בקורס ופרשנות, 11-21, בר-אילן, רמת-גן (וינהר).
גוטליב, עדה (עורכת).
1974 : בארון דבורה — מבחר מאמרים על יצירתה, תל-אביב.
קמחוי, דב.
תרפ"ב: דבורה בארון, דפים, א, ירושלים.
תרפ"ט: יפיות, יממה, בתוך: אחרית, ירושלים.
שביד, אליעזר.
1957 : יהדות הרציפות, גזית, כרך טו, חוברת ח.
שקד, גרשון.
1983 : הספרות העברית 1880-1980, ב: בארץ ובתפוצה, תל-אביב.
- Burke, Kenneth.
1945: *A Grammar of Motives*, Englewood Cliffs.
- Laforgue, Jules.
1883: 'Impressionism', in: Linda Nochlin, *Impressionism and Post-Impressionism*
1874-1904: *Sources and Documents*, New Jersey 1966: 14-20.
- Nochlin, Linda.
1971: *Realism, Style and Civilization*, New York.

רות גינזבורג

'**בדמי ימיה מתח תרצה'** או:
'**יפה את רעיתי בתרצה נאה כירושלם**
אימה בנדגולות'

אין האלים אלא דימויו של המוות.
(פרויד, 'מוסטיב בחירת התיבה')

שלוש הזיקות הבלתי-מנועות של האיש אל האשה —
היא לילודת, היא חברתיות, היא הקטלנית.
או שלוש הצורות שבן מתגלגת דמותה של האם במורוצת
היו של האדם — האם גופה, האהובה שהוא בוחר בה
בדמותה ובצלמה של האם, והאם-האדמה אשר אליה הוא שב
בקץ ימי. אבל האיש הזקן רודף לשווה אחורי אהבת האשה,
אהבה שקיבלה תחילתה מידי אמו; רק השלישי מושך
הגורל, אלተ-המוחות המחרישה, רק היא לבדה מנקחו בזרועותיה.
(פרויד, 'מוסטיב בחירת התיבה')

אם רצונכם לידע יותר על הנשיות, לימדו מנסיות
חייכם שלכם, או לאם המשוררים ...
(פרויד, 'הנשיות')

1 בעת האחרון גדל מאוד מספרן של הנשים הכותבות בתחום מחקר רבים.
מקומות נכבד בכתיבה נשים זו וופסט הכתיבה על ספרות ועל תיאוריה של
ספרות; ולא בכך. גאות זו ניכרת בלשונות המערב, שהן כתובות נשים רובות בהקשר
ובהדגש פמיניסטי, אך היא נעדרת, כמעט כלל, מן הכתיבה בלשון העברית. אותן
נשים ספרות העוסקות במחקר ספרותי-פמיניסטי כתובות לעיתים אפילו על ספרות
עברית בלשונות אחרות!¹ הסיבות לתופעה זו מוכרכות, ולא כאן המוקם להרחיב
בזהן. חלקן נובעות מהעדר תנועה פמיניסטי רחבה ועילית בחברה הישראלית בכלל
ומן התפקידים המאוחדרת בכינוי זה במסגרות האקדמיות בפרט. דיוון בשאלות אלה
יפה למחקר היסטורי-חברתי, והוא מתייחס לכך אחד של הבעיה בלבד. הצד الآخر

1979: 61). השאלה, מה משמעו של דבר, שאהבה 'מותגלגת' מאם לבת, אינה עולה כלל בדיון ממין זה. הרהור ראשון העולה על הדעת הוא, איזה סוג גלגול מסווה בתואר 'אהבתית-אמות', תואר שאין לו הצדקה מלאה בכתובים? גם בند בספרו (Band, 1968) קורא את הטקסט כסיפור אהבה בנוסח מגילות רות, סיפור המסתירים בנצחון האהבה. קרייאתו אינה מפרשת את המשטמע מן הקישור לאותו סיפור מקרים.³

לעומתם, גדרון שוני מונח את שלוש השבות הידועה שלדעתו מתגלות בטקסט, וקורא את טוים הסיפור כ'אירונית של הגורל [...] כאשר תרצה, אשר רצתה לתקן את העול שנגרם לאמה ולעקביה בדור הקודם, נישאה לעקביה [...] וגורמת לכך למעות חדש בדור ההווה' (שוני, 1972). הניסיון לתקן מעות עליידי חזקה מהדורה שנייה נראה לעדי צמח' בהכרה, נסינו נפי' (צמח, 1955). אין הוא רואה אפשרות לשיבת המאוחרת' כגון זו שקורצוויל קורא דרכה את מאבקה של תרצה כמאבק מוצלח בין דורות. ואם בעקבות קורצוויל יכול היל ברזל לממר, כי 'תרצה ומול מביאות נך במקורה' עלם שנגמס על תיקונו (קורצוויל, תשכ"ו: 47; ברזל, 1972: 90), הנה רבים יותר אללה המפקפים בכך. אבן-זיהר מדבר על ירגש קשה של אכובה נוראה' הפוקד את תרצה בסוף הסיפור (אבן-זיהר, תשכ"ו: 15), ובנד, במאמר המאוחר יותר, יודיע 'שאין נזקון שלם' והסיפור מסתoisים 'בחכרה בתהום שעשפטו היא' [תרצה] ישבתי' (בנד, 1971: 33). על-פי אליעזר שביד' הניסיון לתקן את המעות שבעבר הצליח לכואורה, וב hasilתו המדומה גילה את כשלוני, ואין הכהлон אלא מושם עגיבורי עולם זה המירו את האmittiy במדומה, הן במישור האישי והן במישור היהודי-דתי. על כן 'בדמי ימיה' הוא בסופו של דבר 'סיפורים של החיים המתడקים על שערי תשובה נעלמים' (שביד'. תשכ"א: 19–20).

אם המבקרים קוראים בטקסט אפשרויות של תיקון, ואם הם רואים בו אפשרות שאינה יכולה אלא להיכשל, כך או כך הם עושים זאת על גבה של תרצה. אין בהם כמעט מי שאינו מתייחס ל'תמיות' של תרצה, להעדר מודעותה ולחוטר ידיעתה את מצב הדברים לאשרום. כך, 'תרצה אינה יכולה להבין', ועל כן שוני רואה את הדברים מותחים 'בבנייה החפשי ולהכרתת העצמית' [...] שכן אין היא יכולה לתאר נסיבות גורל שאין ברורות לה כל צרכן' (שוני, 1972). דבריו של בנדי מושאים ביטויים המHIGHים לתרצה 'תמיות' והעדר הבנה הקשורים גם בינה. הוא מרחיק לכת ומיחס לה חוסר ריגשות מוחלט למשמעותם האmittiy של הסואה, עד היכן יודה מגיעה? והיכן מקום תרופה? (ניתשה, 1978: 358, וסוף), אולי דברי רולנד בارت ש'הסoper הוא מישחו המשחק בגופה של אמר' Jardine, 1986: 89]. תרגום שליל]². אולי יובן, שהציגו של השאלות במקום זה חושפת גם את דברי לאותם הרהורים עצם.

קשרו בעצם הרתעה מן השימוש בלשון העברית בכתיבה אקדמית-תיאורטיבית שזיקהה פמיניסטית. שאלת הלשון היא מן השאלות המרכזיות נשאים עוסקים בהן, שכן השימוש בלשון כלשהו הוא שימוש במערכות סימנים טעונה מבחינה סמנטיבית-ערכית. בתוכף ההתפתחות ההיסטורית של רוב החברות לא יכול מטען זה אלא להיות ערכי-גברי, פטורי-ארכלי. זאת, בראש ובראשונה, כאשר מדובר בלשון כתובה, רישומי, זו המשמשת כתיבה תיאורטיבית והשואפת להתקבל כזו. כתיבה אקדמית כפופה לכללים שתכילותם הייתה, בכל הדורות, חזק ולארור את המערכת הערכית אשר כתיבה פמיניסטית מעלה ספקות וسؤالת שאלוות לגביה. על מנת להישמע בראצניות' עליך להשתמש בכללים שברצונך לכפור בהם; והתסכל והקשי מובנים מאליהם. מצבה של החוקרת המבוקשת כתוב עבריות אף קשה יותר מזה של חברותיה הכותבות אנגלי, צרפתי או גרמני. עברית, כלשון שמיית, גוזרת בחולקה חד-משמעות בין שני מינים, זכר ונקבה. היא נעדרת את היסטמי'. נסינו לכתוב בה מבלי להזדהות במיין מחיב ליליניות לשונייה, שאינה מאפשרת שימוש חופשי בפועל על כל זמייניו. יתרה מזו, הכותבת בשאלות פמיניסטיות בלשון העברית מסתכנת במזרות אשר שוב אינה נחלת מי שכותבות לע"ז. בלשון האנגלית או בלשון הצרפתית קיימת היום עגה מקצועית-תיאורטיבית ספוגה בדיאלוג מתמשך זה דור ומעלה, בתוך המחקר הפמיניסטי על אגפיו ובינו לבין מותגדיו. בלשונות הללו נבנתה מערכת מושגים הנדרת לחוטין מן הלשון העברית. לא זו בלבד שאין טרמינולוגיה כזו עומדת לרשות הכותבת, אלא טביעה קשה במיזוח של חילוק המלים על-פי מינים בלשון העברית. ומעל כל אלה עומד צל המקרא: עברית היא לא לשון הקאנון בה'יא הידיעה, לשון הקודש הפטורי-ארכלי, שהתפתחותה המקוטעת שיירה בה הדיא דת קדומים, רמים בהרבה מלה שבלשנות רציפות התפתחות. דרכה ברא האל הגברי את העולם יזכר ונקבה', ומתוכגה גור העולם המערבי, בתרגומים כאלה או שגוי, את בסיס תפיסתו הפטורי-ארכלי.

בידעת כל אלה בראוי לקרוא את 'בדמי ימיה' לעגנון מנוקדות מוצאת שיעירה אינו תיאוריה פמיניסטית, אלא הצגת שאלות הנראות לי השובות לאפשרות גיבושה של תיאוריה כזו בטעית. ראשיתן בשאלותיו 'הנקודות' של ניטה: 'לגביה כל טפח שאים מגלה מטווק עצמו, ניתן לשאול: מה הטפחים שטפח זה בא לכסות? ומה הוא בא להסביר את מבטנו? איזו דעה קדומה הוא בא לעורר? ווגם זאת: מלאת מחשבתו זו של הסואה, עד היכן יודה מגיעה? והיכן מקום תרופה?' (ניתשה, 1978: 358, וסוף), אולי דברי רולנד בارت ש'הסoper הוא מישחו המשחק בגופה של אמר' Jardine, 1986: 89]. תרגום שליל]². אולי יובן, שהציגו של השאלות במקום זה

מי שכתו על 'בדמי ימיה', להוציא בודדים, התייחסו לסייע המעשה, וביקשו למסח את פשרו. בעניין זה הם נחלקים לאלה הסבורים שהלאו של הסיפור הוא מחדך אל תיקון מוצלח של עול, או עיות, ולאלה הקוראים אותו כמשמעות לא יכול לתקן והשרו לא וכל להמנוט' (קהלת א, טו). כך, למשל, קורא חזקאל מרק 'סיפור מאושר בסיפורנו', או כך מפליג משה שטיינר אל 'ישוף באהבה מותקנת [...] ב'בדמי ימיה' [...] כלו שיר תחילת אהבה [...] אהבת-אמות של לא נתגשה באמ' נתגלה במתה, באה על תיכון ונגלה על ידיה' (מרק. תשמ"א: 122; שטיינר).

פריצת הגדר של גילוי העיריות, הוא האיים. אולם זה ניתן להכין על-ידי האיזון בין תמיינות הגיבורה ובין שליטות המחברה המבקר. וכך יוצאים הדברים לאור: יהלון, הסגנון, המცבים, הפרט הסמלי, כולל מתובנויות ונתונים בשליטה מלאה, אולי אף נשלטים ומתובננים יתר על המידה. [...] הקורא חש בכוח מזוזר השולט באירועי הספר [...] גורלה של תרצה [...] להינsha למזל [...]. אינו מביא לחורבן [...] בגין [...] גilio הערים [...] אלא לאושרי. אך שערויה כזו תוכל להסתבר ריק אם אנו יכולים להניח שראית עולמה של תרצה יסודה בתמיונות מוחלטתי (בנד. 1971: 23–33; Band. 1968: 15–49, בתרגומים שלו). תמיונותה של תרצה היא האפשרות לومרי את גilio הערים מבלתי פרשו, לחותוניו בצרה מהונגה. תרצה היא המשם התמם של מסוכן שיש להוכיחו מן הלשון ומם המעשה כאחד.

נסيون מובהק לשילטה בטקסט עלי-ידי קישור תבניתי שלא אפשר לפרט-כוו קלשו לחמק ממנה, הוא דיוונו המוטיבי המרתך של עדין צמח. חיששו אחר התבנית ואחר המוטיבים היסודיים שהם מרכיביה מביא אותו למסקנה, הנתונה במאמר מראש, כי ניתן לומר שהיצירה מעניקה לנו אינטרפרטציה אחת, אופן וריאיה אחד, של העולם, מעין היפקחות משמעותית של העולם אל הקורא. הדיוון מנסה להוכיח קיומה של 'מערכת מוטיבית מגונת הסובבת כולה על נושא אחד ויחיד', המכונך המוטיבי כולם מכון 'יביצה' זו לאוותה מטרה'. הוא שמביא לידי כך, שהסיפור 'בדמי ימיה' הוא סיפור למופת מבחינה זו שאין בו ציר או עלילת בניינים שאינם ארגונים בתוך מערכת מוטיבים של היביצה ואינם ממשימים לפיתוחו החדורגטי של סמל הדמות שהיביצה יכולה בינויו סביבו' (כמת. 1988: 43, כל הדgesות שליל). מאורגן המוטיבים אינו מותיר פתח לפרט לחמק ממנה, והודיעו אותו, תרתי משמע, שולט בטקסט ומפרה אותו.

אכן, ככל הדמות הוא מרכז ביצירה. אך האם אין בלטו? האם זיהוי מהיב אינטרפרטציה אקסקלוטיבית אחת? האם יש לנתן לו פשר כאפונן ראייה אחד של העולם? האם אין, ولو גם היבט אחד, החומק ממוטוה הפרשנות הזאת? ושוב, התביעה לבלאדיות – مما היא מבקשת להסיט את המבט? מן הקביעות של צמח משתמש עמדה פרשנית, מורשת היבירות החדשיה, הרואה בטקסט הספרותי מאגר מרכיב של יסודות מנוגדים, שאיזונים המופאל נთון ביחס הכלמו-אורוגני בין החלק לשלם. בה-שבוע היא רואה במברך את המותאר-המתוך המוסמך של מרכיבות זו. אולי אף משותמת מדינונו כפירה בפוליוולנטיות של הסימן ונסיון לקבע את היחס בין המסמן למסומנו האחד, קיבוע שביתח משמעות אחת. עמדה זו רוחקה מרחק רב מדברים כוגן אלה של דריידה, המבקש לקרוא בכל טקסט "שני טקסטים", שתי זדמים, שתי ראיות, שתי דרכי הארץ. יחד, ברזמניות ובפרט" (Derrida. 1982: 65).

בצורך להכנייע את הטרוגניות הטקסט אל תוך מטווה הומוגני חבויה אולי שאלה, שכדברי גיון גלוף, מלוויה את דרך המחקר הגברית זה דורות: 'פנטסיה זו היא חלק של התרבות (הגברית) המערבית זה זמן רב: החלום של הטלת סדר על תומו אילם, חזוק, של תיעול הרשותפות (ashug) הנשית אל תוך קטגוריות לוגיות, של הוצאה כוחות האשה הנטררים אל האור שבו ניתן היה לרנסמי' (Galloo. 1980: 275; תרגום שלו). על כוחו של חלום זה ייעדו לא רק הדין המוטיבי המפורט והסוגstyיבי

של צמח, אלא גם האליםות שהיא לעיתים תוצאתו הבלתי-נמנעת. שכן בדרכו אל המטרה האחראית של הטקסט הוא יורג' את תרצה, כמעט פשוטו ממשמעו, בעוד הוא מתייך אליה את האחוריות למותה. שלה: גם את עצמה-היא דנה-לモות. אין היא יכולה לשאת אתuschona ואת החטא שחתאה...! גם היא, גם האחרים בעולם: הסיפור מוציאים אותה להורג בתקיפת הכהול של קורבן-עליה ושל חותאת: 'למעשה, שיחם [מיין ומזל] הקריבו את הנשים שאהבו לגביר שיביא עלייה את המות'. והפסקה החותמת את המאמר והופכת את המות מאפשרות בעמיד ('יביא') לעובדה בהווה ('ימבאים'): שני הגברים הללו [...] הם הם אלה המבאים עלייה את המות'. וכן בתבונה המאוחרת שמענק לה המברך, 'מאוחר', מאוחר מדי מבינה תרצה שהיא איננה לאה, אבל עכשו כבר אין לתყון דבר; נשאר לה רק למותי' (צמתה. 1988: 48–49, ההדגשה המעניינת במקור). מה שנוטר לתרצה להבין הוא שהוא איננה.

אלא שם בועלמו של המברך לא יותר לה לתרצה אלא למות בדמי ימיה, בעולמוו היסיפורים של עגנון היא חייה וקיימות. כך ביסיפור פשוטו וכן ב'יאורח נתה ללו'. הסתיטה אל עלמותה אלה יש בה כדי לשפוך מעט אור על ויחס מספירו של עגנון לתרצה ולקורותיה. אומר מספרו של יוארה נתה ללו': רחלRibah מודרנית ואינה נתה לדברי אגדה על בני מלכים ובנות מלכים. מה מבקשת רחל לשמוני, מעשי נערות שכמותה, כוגן מעשי יעל חיות ומעשי רוחמה הקטנה. אבל אדם שהגיעו לפרק שנותיה לא נאה לו לחזר על מעשה נעורות, לפחות ספרתי לה מעשה תרצה ועקביה. אמרתי לה להחל, דבר זה כדי לך לשמו. עקביה מזל אדים מסויים היה והגינו שנותיו לשנות אביה של תרצה מין ולא הגה עליה עקביה מזל אפים בחלים, הלהה תרצה ותלהה עצמה על צוארו של עקביה. כלום אין כאן מעשה נסים. לפחות פשטוטים הדברים, מעשיים בכללים, ואם לא יארע היום יארעמחר. ברוכה שעוזה אמרתך כן' (עמ' 57). ניתוח מלא של הדברים בהקשרם ברומן חורג מגבולות דזוני. אכן אולם רך על דברים המשתמעים מותך אופן הבאות הספר: מי המספר, למי מסיפור הספר, וכיוצא מתרפש בספר עלי-ידי כל אחד מהם. בשתי דרכיהם אפשר לספר על עניינים שבינו לבין; בדברי אגדה או בספר מודרני מן החים. ואוטו אופן נitin גם לפרש ספר אהבה כמו-ההיאת והעדפתה על פני האחרות ותליי בגיל ובגינה 'מודרנית' לעניין. אימוץ הדרך האחראית והעדפתה על מהר היביצה ביחסו של צוחנויות לעניין. בהציגו את הספר המודרני, הריאלית, כמשמעות נסים המספר מנסה לשר על פער הדורות שבינו לבין רחל בתקע הקטנה של בעל המלון, פער בגיל וב'יאוריינטציה', שהוא כפער שבין עקביה לתרצה. הדרך שהוא מציג בה את מהלך סיפור תרצה כמשמעותה הצערירה כופה עצמה על מי שגילה בגיל אביה, תולה עצמה על צוואר מי שלא הגה בה אפיקו בחלים, אינה נקייה מאירוניה שמעבר למספר. אפיקו לא נזדקק לפירוש פרוידיאני, שעל-פיו נקרה את שלילת מה שככיב יכול לא חלמו עליי כהודהה בו, ואפיקו לא נראה בספר רמז על הזדהותו המוטווית של המספר עם המוסף, הרי באזכור יעל חיות ורוחמה הקטנה ושולח אותו אל סיפורו האחים 'גבעת החול' ולילות'. מותך כך הוא מושיף על טשטוש הגבול בין הגיבור המתווכל באבותיו ובן המספר לפי תומו את מעשייו שלו ואת מעשי מזל ותרצה. או שמא אין הוא מספר לפני תומו את שהוא מציג כמשמעות שכך לה להחל הקטנה לשמעו במקום המעשיים שאין

הוא יכול לספר מפה את גילו. שams לא כן, כיצד נבין את אמרתו שברוכה השעה שבנה פרשנות רחל את המעשה כאפשרי, כמעשה שאינו תלוי-נס?⁵ בשבוש של סיפור פשוט בית משחית מזל משמש גובל בין המותר שבתרבות לבין האסור שב深交. הבית בשולי העיר, שעל הנעשה בו אנו שומעים דרך היזיוג וחולמותיו של הירשל, משמש מקלט לבלהמה הבולמת את אפשרות החזה על מעשה תרצה. גנו הנעלול הוא מהחשה של הטענו, שאת שערו הירשל אין יכול לפרוץ אלא בדמיונו ובמחריר יצאה מן הדעת. תרצה של סיפור פשוט היא אם, ובשונה מן האבות הכהולים שבבדמי ימיה, רואה הירשל ככל אמונה בה ובבלומה לתינוק שלידה: 'קובלת מרת תרצה ומאותנות ואומרת, מפקפקת אני אםTinyki שליל — שליל הוא, שמא הוא של בלומה' (עמ' צט). אותו תינוק בן הוא, שלא כבת שבקשה תרצה שעיה שאלת המות של תרצה נשארת בגדיר משאלה של שעיה משבר, משאלה שאינה יוצאה מן הכוח אל הפעול לא בבדמי ימיה ולא בשבוש של אחר מכך. אם כן, מה מביא את המבקר לצפות במוותה של תרצה כאפשרות מתאפשרת בטקסט? האומנם 'ירוצה' הוא לראות במותה עונש על אותן חטאיהם שהוא מונה בה, כגון חוסר התחשבותה הגובל בירצתי לנדא? האם מותה הוא תוצאה מהחיבת מחולשתה ומחולשותם של האחים, חולשה שהוא מפרט באופן משכנע? האם אין הטיבות האלה הנמנעות בדיון מסיטות את הדעת מן החטאים הקדמוניים של הטקסט, שבhem התאבדות, נקרופיליה, ובעיקר גילי עריות?'

תרגום האום שבתרצה לתמימות ילודות לתלמידות עצמה מחז גיסא, או להגיוון טקסטואלי המביא בהכרח למותה מאידך גיסא, הוא תופעה האומרת דרשני.

2 אחת הנקודות המפתיעות במה שנכתב על 'בדמי ימיה' היא, שאין בו התייחסות מפורשת לכל המשתמע מן העובדה שתרצה היא המסתפרת.⁷ שכן לא זו בלבד שהמחבר מפקיד בידה את סמכות הסיפור, אלא אף מדגיש את הויתנו מסופר בדיעד. משמע אין הסיפור מלוחה, כביכול, את האירועים בעת התרחשותם היתמיימה, או בסמוך להם, אלא הוא סיפור רטורטסקטיבי. יונרה מזו, אין דיוני המבקרים מתייחסים כלל לשעה שהדבירים נכתבים בה ולהען השפעתה על תפיסתם והערכתם. אף כי יש מי שמייחסים לתרצה שעת התפוכחות מריה מאשליה, אין הם רואים שעיה זו אלא כאירוע המסייעים את סיפור המעשים, ולא כאירוע הפותח את כתיבתם. זאת ועוד: הטקסט מוצג לפני הקורא כך שאינו יודע עד סיומו מהי סיטואציית הסיפור לאשרה. עד לפסקאות המסיימות הוא קורא מtopic וחוsha שהדבירים מסופרים שעיה שנתרחשו. עם סיום הקריאה מותבקש ממנו קריאה חוזרת לאור מה שמתגללה לו בפסקים האחרונים. שחוור עלם מעשי תרצה מותבקש אפוא מtopic שני כיונוי קריאה מנוגדים: מן ההתחלה אל הסוף בסוג סיפור אחד, ומן הסוף אל ההתחלת — בסוג שונה. הקריאה האחת היא בהגדש רצפייטטמוראלי, השניה — בה怛ש הוליסטרי מריחבי. אותו טקסט עצמו הוא בעת ובעונה אחת נובל המשופרת בגוף ראשון וסיפור זכרונות — שני סוגים שונים המניחים חזוי קריאה שונים. זאת ועוד: מראשית

הדברים הקורא אינו יודע שהסיפור מסופר מפני נערה. להיפך. מתוך הכרתו את המחבר הוא מניה עד לנוקודה מסוימת בטקסט ('עמ' ח), שה'אני' הוא מספר בגין ראשון זכר. הטקסט משטה בו בעניין זה, ובנוקודה מסוימת, שאתנייחס אליה בהמשך, הוא דורש ממנו רה-אורוינטציה, עם שמתברר לו מי המסתפרת. דברים אלה די בהם להציג את הצורך בהפרדה בין תרצה כדמות המשתפת בתறחות, ובין תרצה המסתפרת. אין זה רק עניין תיאורטי של הפרדה בין מישורים שונים של הטקסט הנרטיבי, מישור הספר ומישור סיפור המעשים (Rimmon-Kenan, 1972; Genette, 1983). שטוש התיחסום בין השניים, בין הפונקציות השונות של תרצה הדומות ותרצה המסתפרת, אייה הבחנה ברורה בין נקודות המבט של שתי התרצות שאין אחת, יתעלם, בהכרח, מהיבט חשוב של 'בדמי ימיה'. שטוש זה אחראי, בין השאר, להשלכת 'תמיותה' של הגיבורה על המסתפרת ולאירועידה מספקת על כוח הלשון המועמדת להרשותה. שכן הלשון אינה בפשטות הלשון שבר עגנון לכתוב בה את סיפורו. זהה הלשון שהפקיד בפי מספרת לכנות את סיפורה. לא המחבר בלבד הוא המספר את הסיפור בלשון המקרהית של רומנטיקת החשכה; סמכות זו מסורתה ממנו לתרצה. בלשון 'בדמי ימיה' מדברים שניים, אם לא יותר. הדיאלוג השמי, רווי המתה, בין המחבר למספרת חומק מן העין שעיה שאין אנו נוטינים את הדעת על מרכיבות תפיקדיה של תרצה בטקסט. וудין לא אמרנו דבר על עצם חריגתה של הלשון מכוונות המשתמשים בה. ההבחנות האלה מעמידות בסימן שאלה את אפשרות קיומה של 'אנטרפרטציה' אחת, או מערכת התכוונות אחת השולות, כביכול, בבדמי ימיה. אותה לשון המספרת היתמיימה של הסיפור, את האווירה הפטורלית הנכתבת 'על גבי תמיותו הבוטחת של הסיפור המkräאי' (בנד. 1971: 33; שביד. תשכ"א: 17), אינה כה תמיימה ואינה כה בוטחת כפי שכמה קוראים מבקשים לראותה.

על אלה יש להוסיף עודנה נספת מתחום הסיפור. תרצה מספרת את סיפורו עצמה, אך פותחת את דבריה בספרור אמה. גם לסיפור זה שני מספרים לפחות, נפרדים ברורות מן המחבר: היא האחת ועקביה מזל הוא الآخر. סיפור זכרונוינו שלו, המשולב בהעתק אל לב סיפורה של תרצה, הוא הדגם הלשוני הפנים-סיפור המשמש אותה בכתיבתה. קריאת הרצתת הדברים כאילו 'מקורי' אחד להם, כאילו הם מיצגים ראיית עולם אחת, בין שהיא מיויחסת למחבר בין שהיא מייחסת למקור התמים של תרצה, קריאה כזו היא הסוואת תחבולות הספר, שהמחבר כל אינו מסתיר או מdochיק אותן. סיפורה של תרצה הוא בעת ובעונה אחת סיפור התפוכחותה מן האשליה של האבת מזל ותהליך השתרורותה מהקיום הלשון שהוא הקנה לה. לאור הדברים האלה אני מבקשת לשוב ולקרוא קטעים מtopic 'בדמי ימיה', בתוד נתיניות הדעת במיוחד לתרצה כמספרת ולשון המקרא ולהרמזים לסיפור המקרא כפי שהם באים לידי ביטוי בטקסט. קריאתה אינה בא להחליף ובונית כוללת אחת בתבנית אחרת, שתתנייר להיטיב ממנה להכפיף פרטיטים רבים יותר תורת קורת צזה את להיפך; היא מבקשת לשמר את הטעות או את העדר הימתיישבותי בין גורמי טקסט שונים. היא מניחה מראש, שnitן לקרוא את לשון הטקסט בדרכים שונות זו מזו ושחשוני טובוע בעצם היה הטקסט לשון. על כן אין היא מנסה למתן את

הסתירות המתגלות בטקסט ועל אחת כמה וכמה אינה מנסה להבליע הצהרה על עצמה כיוננה.

הקורא את הקורות מן הначלה אל הסוף אינו יכול שלא לראות את תרצה כמי שמנסה לחזור על חייהם, בין בתיקון מה שנגרע מהם, בין בחזרה מלאה על הטוב ועל הרע שביהם. ראיית הזדהות המלאה של תרצה עם גורל אמה, שעשו שהכוורת הפעלים בהנעת גורל זה אינם ברורים לה כל צורכם, יכולת אף להביא לידי ראיית ימותה' שלא חוזרת המשלמה והבלתי-מנענת של חייהם אחרית ומותה. לקרוא כך את חייו תרצה, משמע לקראו את חייה כדמות בלבד. חיים אלה מונעים ומתבקרים מונך הזדהותם עם אמה. זו הכפיות שבבסיס הכהורות בטקסט, הכהורות האחריות לטשטוש התchromים ולהסגת הגבול הנובעת ממנה, שלא מדעת. אלא שקריאה מן הסוף להתחילה בונה סיפור שונה, נוסף, סיפור שמתה מתמיד מתגלחת בין לבין הראשון. תרצה הרה וילודת את סיפורה ביטוריים שעיה היא הרה ועומדת לדת. אין את תינוקה (גדמות) וחן את זהותה העצמאית (כטפרת, בטקסט). בסוטה להיות היא עצמה אם מבלי להיות אמה, אקט הכתיבה הוא אקט של חוזה אך אם אקט של היפרדות. אין תימה אפוא שנקודת הפתיחה של הספר היא רגע החינוכות הסופי – מות האם. בנגדוד חריף לסיפורו של עקביה מזל, כל שאופף את לאה האם בסיפור תרצה הוא הדממה; דומות חייה ודממת מותה. לשון הספר נולדת מן הדמי: 'ידום' ו'ידמה', 'ידם' ו'ידמי' ואולי אף 'ידום' (שון אובייקט).⁸ סיפורה של תרצה הוא שבירת הדממה על-ידי אמריתה. בינו לבין מחלתה היקולנית של תרצה, שדרוכה היא אוונת את אביה ואת מזל רצוניה (עמ' מה-נ), מחלתה והחטאותה של תרצה, של לאה הן מערצת סיימים אילמת הכוחה על הסביבה, ועל תרצה בכלל זה, לקראו את שהיא מסמנת ולפרשו. בינו לבין תרצה, אין לאה אומרת את חייה במילים. היא קשורה בעבודות אל שונו של מזל, הלהה למשעה. המפתח אשר על צווארה קשרו אותה אל שירי מזל שהיא שומרת בתיבה. ושוב, בינו לבין תרצה, היא מביאה על עצמה את המות בשאיפה מלאה לשונה אל תוכה. היא שואפת את עשן הכתבים שהיא מעלה באש כדי שמתומות בתהمسורות מלאה עם לשונו (עמ' ו-ז), לשון המשמשת לה מצבה אחורי מותה (עמ' ט-ז). בהעדר מוצאה אחר, היא מדברת בגיבורת רומן רבות, דרך גופה. לכאורה, המעשה של תרצה זהה בתכלית, אלא שהיא שואפת את הטקסט של מזל אל תוך הטקסט שלה ולוקחת אותו שלל.

מידת המודעות שיש להם למperfims לגבי הלשון שהם משתמשים בה היא שאלת קשה. עד כמה אנו יכולים ליחס להם עירנות לפוטנציאל הלשון לסמן יותר מן התכוונות המוצחרת, בשונה ממנה ואך בינו לבין להחלה פרשנית. אך גם אם נעביר את כל המודעות הלשונית למחבר, גם אז יכול לגבי אותו לכל המעניין ללשון פוטנציאלי החורג מהתוכנוויותיו ונף מידיעתו. הנה, למשל, המתה הנוצר בין האלויזות המקראיות הרוחניות בספרו של מזל ובין סיפור האהבה שהוא מספר (גם הוא תרצה, זכרונות בזעב), האם הוא בשליטתו ובידיעתו? בידיעת תרצה? בידיעת המחבר? בידיעתי כקורא? בפסקה הפותחת את סיפורו מהדזה סיפור בוגדנות הרחוק מאוד מסיפור אהבה, מעשה יעל וטיסרא (עמ' ז; שופ' ד, יח).

על קוראת לו לאה – בסיפורו – 'סורה אדוני סורה'. האירוניה של הדיווח על ההליכה 'באץ השлом' שמהדזה בו השלים בין מלך חצר ובין חבר הקני שספרו הטרגי ידוע, האם היא מעשה לשונו המודעת של מזל, היודע בעת כתיבתו את סוף המעשה הפותח 'באחותי'? האם עליינו להבחין, כמו אצל תרצה, בין מזל היגיון התמים והחלש ובין מזל המספר הידוע לעדבר תמיות זו שעשה שהאה מספה? זה הדגם שתרצה מממצת אל תוך לשון זכרונותיה: סיפור מקרים משרות לקרה אהבה ירומנטית אך מזכיר אותה שעה, בדרכים שונות, סיפור מודחק מן המוסר הצבורי. לא מקרה הוא, שההרומים המקראיים, הנזרים בלשון הספר, מרים על ספרורים שייתור ממשך של חטא טבעם בהם. אלה הם סיפור פריצת גובל וגדר, שהכללים בכאןו מבטיחה את השליתה בהם: מן הצעקה [ה]גולה וה[ה]מריה שצועק מינך עם היודע לו מות לאה (עמ' ח), בעקבות עשיו עם היודע לו דבר גולת הבכורה על-ידי יעקב (עקביה?) (בר', בז, לד), ועוד להדייה הבוראים של מגילת רות, שבה נשלחת הנערה הצערה לשכב למרגלות מי שיגאלנה; נשלחת על-ידי אשה בוגרת, כפלת אם (מינטשי?). מן האזכור הלשוני המפתח של עקדת יצחק, שצמח עומד עליו במאמו (צמה. 1988: 48) ועד לשירהוים, שהמשחק בלשונו הוא מן המרכזיים בטקסט, ושסיפור החיזור הפסיכי בו, שברובו שליטה תשוקת האשא, נכל בכאןו המקרי רק עם הכנתו לפרשנות יתמונה. לא במקורה מלווה את פרשת התבגרותה של תרצה קריאה בהישוע ובשפוטים, יחד עם הפסרים אשר קראו בהם אמה (עמ' יב), שכן אחד הדדים הקשים המלויים את הטקסט הוא מעשה פיליש בגבעה (שפ' יט ואילך) המתחיל בפיתויו של אורח להמשיך ולשוחות בבית החותן, כהתפנותו של מזל לשוחות בבית אבי לאה (עמ' יט-כא).

מי אחראי לשון הספר? לשונו של מי טופחת על פני מי? מי הוא המסרס קמעה את שירהוים ומתראר את מערכת היחסים בין לאה הדומה למיין בעל הדמים שמאלו תחת ראשו וימינו בימייה (עמ' ה), במקומות לרוב את השניים, כתוב שמאלו תחת הראש וימינו תחבקני' (שה'ש ב, ו)? האם תמיימים דברי תרצה, המוחרת בגלוי אחרי מזל כתרצה בשירהוים, ואומרת על משכבי בלילה קרואטי' (עמ' מ), לשון על משכבי בלילות בקשיית את אהבה נשוי בקשינו ולא מצאתיו [...] אחותיו ולא ארפה ממוני עד שהבאתיו אל בית אמי' (שה'ש ג, א-ד), אותו בית אמי' המהדר בהמשך דברי תרצה ביאת עקבותיך חפשתי בבית החיים על קבר אמי' (שם). האם תרצה היא כדי הלשון המוענקת לה על-ידי מי שכتبה וממי שילמדה בתוך עולם הטקסט? או שما עצם היכולת להשתמש בלשון מעניקה לה, שלא על דעת מי שנותנה בידה, כוח החורג משילטת? אפשר ששמעת לשון בפיה מעניקה לה אותה חרב פיפויות המאיימות על כל המשתמש בלשונו, מספרים/ות, מחברים/ות ומקברים/ות בכלל זה. אלא שאין לו לאדם דרך אחרת לומר 'אני אלא בלשון. וספק אם האני של תרצה תמים הוא כאשר הוא יוציא מתוך אלוזיות המקראיות הרוחניות לכתב מותך התגברות על דברים שבועלם (גם הוא תרצה, זכרונות בזעב), האם הוא בשליטתו ובידיעתו? בידיעת תרצה? בידיעת המחבר? בידיעתי כקורא? בפסקה הפותחת את סיפורו מהדזה סיפור בוגדנות הרחוק מאוד מסיפור אהבה, מעשה יעל וטיסרא (עמ' ז; שופ' ד, יח). במעשה סיירה מבקש מזל, לשון הכתוב במקור, יشكיני נא מעט מים, וכמעשה

המאבק עם הזכרונות הללו, גם כתובן גם כמודל כתיבה, עודם מהחורי חתימתה הקפולה של תרצה. הטקסט שלה מסתויים, לכארה פעמיים. בפעם הראשונה חקוקי ברור לזכונות מזל: 'כלו זכרונות תרצה' (עמ' נד), כוון, 'כלו זכרונות עקביה מזל' (עמ' כד). בפעם השנייה, בפסקה עוקבת, לאחר ניתוח נקודת המוצא לכתיבה. ניתוח זה כולל את ניתוח המרתק ממלול: 'בחדרי בילוט בעשות אishi את מלאכתו ואירא פן אפריע אותו ממעשהו ואשב בدد ואכטוב את זכרונותיך' (עמ' נד). וההינתקות היא ממש ומלאת הכתיבה שלו, ומן האב שהוא כפל פניו, אל הבci בחיק האם (עמ' נג). הכתיבה מותאפשרת מתוך מרתק משני הגברים על-ידי ההכרה בהעדר המוחלט של האם, שהוא המשפט הראשון שהיא כותבת.

המחבר מייחס לתרצה כתיבת זכרונותיה בלשון מקראית. על לשון כמוד-מליציות זו אומר אחד המבקרים: 'הלשון, שם עגנון בפייה ובקלומוסה של תרצה, אינה מליצית... במובן השגור, השלילי, של מלה זו... זהה סגנון עגנון מקורב, במובן המותאפשר עם המליצה רק במעט, ככל שדריש לענין האשלייה הספרותית של אותנטיות ושל מהימנות לשונית בקשר לכתיבתה של אשה כמו תרצה' (עקביהו, 1976). בחירות הלשון מנומקת מותוך הטקסט ובחירה זו אין מונמקות מותוך מוסכמה המאפשרת לאשה (בשבוש של התקופה) לכתוב במישור הפרט. בבחירה זו נוצרת מיתערעת, בהינך אחד, אמיןותה של תרצה ממשרת. כתיבת זכרונות יוכלה להתקבל כסבירה בעולם 'בדמי ימיה', ואולם עצם כתיבת זכרונות מטילה ספק באמינוותה. כתיבת עצמה/ה בדיעבד אינה רק עבדות לזכרון ולפעורי הרצוניים והבלתי-רצוניים, כשם שהיא גם כנעה ליהמצאה'; היא בהכרח יוצרת מחדש את החוויה, בהקשרה של הכתיבה ולא ביחסים. לעומת אין היא התחנשות עצמה. בתהילך הколо של הידרמיזציה של עצמו ושל היאשתיטיזציה על-ידי ההכפה לשיפור המילולי, נוצר הפער הבלתי-מנע בין המספר בהווה לנוכח בעבר. החוויה הייחידה שאנו הקוראים יודעים בברור היא חוויות הערבה-הזה, הנוצרת תוך כדי כתיבתה של תרצה (דברי מזל המובאים, לכארה, במלאותם בלשונו ומעידים לכך על התנסות), ספק אם אמנים כך יש לקובלים. כתיבתו מועתקת פעמיים: פעם אל תוך ספר הקשור באם ובשפתה. הלשון הנמלמת דרך הזיכרות, העוברת מאמ לבת, מקלטת תוקף ייסי' מוקדש בספר או של מזל: 'מני איז התהלך צצל, גס בלילה לא שכ בבה, כי חלמה חלומות. פעם יראה אליה זקנה, יקחה על זרועותיו והיא החליקה את זקנו, ופעם ראתה את זקנה וסידור התפלות בידיה ותלמוד אותה זקנה את האותיות הקדושות, ובכמה משנתה כתבה אמי את האותיות על הלוות. ויהי הדבר לפלא, כי עד היום לא ראתה אמי ספר עברית' (עמ' לה-לו). ידיעה בחלום של לשון קדומה מתמשחת, דרך פלא, בהקץ באמצעותה הסבה. חלוקת התפקידים בחלום בין הסק המכובך ובין הסבה המלמדת היא יותר מרמז למಹלן העניינים הסמוני של הטקסט כולם. מובהה זו היא מותוך ספרו של מזל, ספר שבעל-פה, המובה אף הוא כלשונו בטקסט של תרצה. כך שני ספרים של מזל על האם, אמה של תרצה ואמו שלו, הם הכוח היוצר את הקשר ביןיהם, כiami' וכiami' העומדות מהחור טקסט החיזור של שיר-השירים (ג, ד; ג, יא; ג, ט; ח, א-ה). שניהם ספק נכפים ספק מותבקשים על-ידי תרצה כזכורות לא לה. שניהם גורמים לחץ בינה ובין אבה (עמ' טז, לה), שניהם מקור הסוד העתיק להיכתב דרך הזיכרון הקדום שהמקרא אפשר.

אך הין עומדת אמינות מי שעמד מążחי תרצה, אותה אמינותה שהמברך מיהיש לעגנון מותוך השימוש המוצלח במליצה מモותנת החולמת כתיבה פיקטיבית כשל תרצה? אם יכלה תרצה למוצה גשר אל התנסותה כנעורה, כבת, כבת לאב וכבת לאם, כאשה וכמי שעתידה להיות אם, דרך לשון המקרא ותחשלה שניתנה לה? באיו מידה משרותת המילולית שנבחרה את צרכיה של תרצה ואת דרכיה סיפורה לא כאובייקט סיפורו של עגנון אלא כטובייקט סיפורה שלה? ומה מתייחסת האותנטיות הלשונית? האם זכרונותיה אמינים כזכורות נערה, בין שהם תמיימים בין שאיןם תמיימים? האם מה שמודדק מהם אינו קשור יותר בפנטסיה

ראיתי ומה הדברים אשר יש עמי להודיעו אחריו? (עמ' נד). הדברים האלה, שבهم מסתויים הסייעו ובhem נפתחת כתיבתו, הם הדר בדור לקהלת הכלוך גם הוא את העדר החדש נתחת המשש בזיכרון, באומרו שיין כל חדש תחת השמש: יש דבר שאמר זה חדש הוא כבר היה לעלמיים אשר היה מלבננו: אין זכרון הראשונים וגם לאחרים שהיה לא יהיה להם זכרון עם שיינו לא יכול לתكون וחסרון לא יוכל להמנות' (קה' א, ט-יא); קהלה אשר בבדידותו כתיבת זכרונות בסיטואציה של בידירות מיותר ניכור, על מנת למצוא מרגוע (עמ' נד), אינה יכולה שלא להשפיע על לשונם ועל תוכנם. כל-כך של סיפור תרצה נקבע בין תמיינותה של היגיינה ובין אלמותה המודחקת של המספר, זו הנטלית בסיפור המקרה בנסיבות לבטא אותה ולהיותה בחיים. זהו סיפור התבגרות אל האפשרות (הפיקטיבית) לספר אותן. על מנת להזדהות עם האם עליה להרוגי אותה. וכן אנו חוזרים אל נקודת הפתיחה של הטקסט.⁹

3 לימוד הלשון של תרצה, שיאפשר לה 'לכתוב בכל הכתוב בספר הזה' (עמ' נד), הוא תהליך כפול. מן הצד האחד היא לומדת עברית מפי המורים, שלוחי אביה, ומן הצד الآخر היא חוזרת ולומדת עצמה את שפת אמה. גם זה גם זה קשרים בטקסט באופן ברור בזכרון, וכן בזכורות. אין זכרון אחד זכרון אחר. התהילך הראשון נקנה בייסורים, שאין מזא מהם אלא כאשר: 'אםarti לשלכי גש הלאה ולזכרון קרأتي עזרני' (עמ' יא).¹⁰ ואילו לאחר קשר בהזיכרות בראשוני הקמאי, בידוע-הסמי שנייתן להוציאו מן הנכדים: 'זיבמים הם מצאת ספר מספרי אני עלייה השלם. ואקראי שרים דלות בספר ואשותם כי הבינווי. אז החילוני קראו בספרים. ומדי קראי בספרים ואני כי ידועים הם לי. וכך אשר היה את הילד אשר שמע את אמו פועה ומצפצת והכיר פתאות כי זה שמו כך היה עמי בקראי בספרים' (עמ' יב). זיהויו של הלשון הבראשית, של השם הראשון הקשור בזיהות, הקשור באם ובשפתה. הלשון הנמלמת דרך הזיכרות, העוברת מאמ לבת, מקלטת תוקף ייסי' מוקדש בספר או של מזל: 'מני איז התהלך צצל, גס בלילה לא שכ בבה, כי חלמה חלומות. פעם יראה אליה זקנה, יקחה על זרועותיו והיא החליקה את זקנו, ופעם ראתה את זקנה וסידור התפלות בידיה ותלמוד אותה זקנה את האותיות הקדושות, ובכמה משנתה כתבה אמי את האותיות על הלוות. ויהי הדבר לפלא, כי עד היום לא ראתה אמי ספר עברית' (עמ' לה-לו). ידיעה בחלום של לשון קדומה מתמשחת, דרך פלא, בהקץ באמצעותה הסבה. חלוקת התפקידים בחלום בין הסק המכובך ובין הסבה המלמדת היא יותר מרמז למיהלן העניינים הסמוני של הטקסט כולם. מובהה זו היא מותוך ספרו של מזל, ספר שבעל-פה, המובה אף הוא כלשונו בטקסט של תרצה. כך שני ספרים של מזל על האם, אמה של תרצה ואמו שלו, הם הכוח היוצר את הקשר ביןיהם, כiami' וכiami' העומדות מהחור טקסט החיזור של שיר-השירים (ג, ד; ג, יא; ג, ט; ח, א-ה). שניהם ספק נכפים ספק מותבקשים על-ידי תרצה כזכורות לא לה. שניהם גורמים לחץ בינה ובין אבה (עמ' טז, לה), שניהם

הקמאות של מחברה, המשתקפות בזהות המינית האמביולנטית המוענקת למטרפת/ת בחלקיו הראשוניים של הטקסט? או שמא ידעה הלשון את מה שמחברת אף לא יכול היה לדעת במלואתו?

את המתח הנוצר בתוך הלשון ניתן לקרוא גם בתוך 'פציעיו' של הטקסט – אוטם שימושים לשוניים לעזים שבודאי אין לモוצאים במקורות המקראיים המכטיבים את כלל הספרות: רומנטיקה –ימה שנאתה את הרומנטיקה הזאת' (עמ' מה), קורתא תרצה וכופה את נשיקה; או 'האנידיאנים' הפלשים אל חלומות-סיוויה האROUTי (עמ' לא); או תיאור מצבעה על דרך 'אנשים נירוזיסיים' (עמ' כט). שעה שהיא קושרת באופן ברור את מצובה לזכרונותיה, כאילו מודהה לשונה לא המקרא אלא פרויד (ברור) בקביעתו שהאדם ההיסטורי סובל בעיקר מזכרוןוטיו (Freud. 1974: 58): רוח תעTOTALים תעTOTALי. [...] كانوا נירוזים הממנימים כל היום ובערב יתעוררו. וזכרוי כל אשר עשתם אמש ואכח חותם אודום ואקשר אותו לזכרון על ידי (שם, הדגשות שלו). החוט האודום הוא זכרון שאולחניימה אלה, אך הוא גם זכרון לשוני שמהדד בו האודום. ואולי יש ברוח התעTOTALים אף חד קדום יותר, המחוירנו למעשה יעקב ועשיי וגזלת הבכורה: 'אולי ימשני אבי והייתי בעניינו ממתעתה והבאתי עלי קללה ולא ברכתי' (בר' צ, יב)?

תרצה איננה מודובבת ורק את קול אמה, שאוטה היא אהבת ושותת צליין היא מנשה לחוקות בכתיבתה (עמ' ה, מט). בפועל הכתיבה היא חורתת מה חדש את החטא שהוא חייה. שתי פנים אלה של 'בדמי מיה', חיקוי האם וכטיבת החטא, הן הביטוי למתה בין שתי המערכות הסמיוטיות שהיא מתקפדת בתוכן, באחת כדמות ובאחרת כמספרת. הראשונה היא המערכת של המשפחה המסורתית, שglobala כמעט נפרץ על-ידי חייה, לא תמיד מדעת. האחרת, היא מערכת הלשון המסורתית, שדרךה היא אמרה לומר את מקומה המפוקפק במערכת הראשונה. היכולת לומר 'از' שבתי כי עתידות איש ומעליו על פי אחרים נחתכים' (עמ' כח), היא יכולה נרכשת מתוך הכתיבה, המUIDה ככל עדים על הפער בין הדמות ובין הספרות. פער זה נסגר אולי רק בפסקאות המסימיות, שבהן הפעלה המדודות היא פועלות הכתיבה.

לא כאן המקום להוסיף בעניינה של תרצה כדמות. עניין זה נידון בהרחבה במאמרי הביקורת השונים מנקודת מבטו עצמה ובבדלי גישה ברורים מזו של. משחק הכוחות בין מעשי תרצה, התולה עצמה על צוארי מזל, ובין הגורל העולם המניע אותה לכך, היחס בין אלה ובין המינופולzie שעושים בה מינץ ומונטי לעונת זו שהיא, בעקבות אמה, עשוה בהם על-ידי מחלתה המאיימת – כל אלה מקומות במחקר שאין עיקרו תרצה כמספרת ולשונה. סופו של מעשה הוא מימוש פריצת הגדר (שעיר ביטוייה במרקם הכהפלוות שהתיימקה נבנית מהן) על-ידי מיסודה. מי שפעילה את המהלך ומישוגות אותו היא דזוקה מינתי, בתפקיד הדור-משמעות של אמה. העקרה של תרצה. היא עצמה מרמזת אל תפקידה המורכב באומרה: 'تفكיד שונה תפקידי, ידידתי, תפkid דודה רעה. אבל מה עשה' (עמ' מט). היא הפותחת את תיבת פנדורה של הידיעה האסורה, היא הדוחפת את תרצה לזרועות מזל במעשה שתמיומו מוטלת בספק גדול. לא זו בלבד שיבים מרים זכרנו את אמי עליה השלום ובימים ההם סירה ליינטשי כי אהב אהב מזל את אמי עליה השלום וגם אמי אהבה אותו ולא נתנה אביה לו כי הוכיח את בטו לאבי לאשה' (עמ' צז).

מידע שתוצאתו היא 'כתועבה הינו לנצח [...] ובכל זאת צמאה נפשי לדעת עוד' (שם). אלא היא המנצל את העדר בעלה כדי ליזום שיחה נספת 'בامي ובמזל', שיחה אשר 'רוח קרה עלתה מן המלים' בה. בדחוף תמורה היא מעבירה לידייה את כתבי מזל, שכן 'אין הטקסט מונדק כיצד הגיעו לידייה', ו'ונאמר מה אספר לך עוד ולא ספרתני?' וטעום עיניה כבחולם חזון ילילה. ופתאום התעוררה מינטשי וונצא ספר זכרו בספר אשר לערות המשכילות בדור העבר, ותאמר קראי אשר העתקתי מכתב מזל, ככל אשר כתב מזל ביום ה' (עמ' יז). אין זו אלא האכלת קשה מעץ הדעת טוב ורע. תפקידה כפתחה אינה מוצמצם בכך, שכן בהזדמנות נוספת היא מזכירה את מזל לפני תרצה יבלכתה אמרה וגם מזל ישוב בקרוב. ותחבוקני (עמ' מ). לחיבור מה זו עשו?

אין תימה, על כן, שروح סיום סיפור המעשים ופתיחה הכתيبة היא זו של קhaltת: יונתתי את לבני לדרש ולטור ברכמה על כל אשר נעשה תחת השמים הוא עניין רע נתנו אלהים לבני האדם לענות בו (קה' א, יג). תרצה רואה את עצמה ברגע שלפני הלידה, לידת תינוקה ולידת סיורה כמתווכת בטיטואציה קטסטרופלית איבוטית: 'מידי דברים זכרו זכרתי את שיחות איבוב ורעיון, כי דרך שיחותם היתה שיחות אוב ורעוי. זה מדובר וזה ענו. כהה יעשן כל הלילות. ואני עמדת על המשמר, פן תפזרן חילאה מלחמתם דברים בין אבי ובין בעלי. והילד אשר בקרביי יגדל מיום ליום. כל היום הוא שיחתי' (עמ' נג). עמידתה על המשמר מן הצד היא התנאי המאפשר את ידתה אל תוך מל'ים, מל'ישחה שאין לאיבוב ולרעיון חלק בהן. התאפשרות הכתيبة מתתק צמודה של לידה ומותה ברורה גם מנקודת הדעת מגילת איכה המלויים את הסיטום הפטוח: יושב בצד ואcontinוב את זכרונוותי' (עמ' נד), לשון יאיכה ישבה בדדי (איכא א, א). 'בעבורו קיימים רק שני מינים [...] והם אינם הגבר והאשה. אני מאמין שני המינים היסודיים הם האם וכל השאר. הגבר והאשה, זה עניין שטוח לחולtin. קיימת האם – כל הנשים שהיו אמהות ואלה אשר תהיינה אמהות – וכל השאר' על הכתב מצטלבות הפונקציות של תרצה כאם, פונקציות המשיכיות אותה אל הצד האחד בחלוקת הוצאה בין המינים, והוא הצד של אמה לאה ואמהותיו של מזל. לא למזל, לא למינך או לגוטלייב, ואף לא למינטשי חלק בו. אף לא למחבר.

4 פותחתי את דברי בשאלותיו הנוקבות של ניטה ובדבורי של בارتת. הסטן תשומת-הלב מן המשחק בגופה של האם היא אחד ההrhoורים שקריאתי מעלה, שכן המשחק בגופה של האם הוא גם לשון אחר לגילוי עריות. הענקת תמיימות לתרצה, או לחלפי, חוסר מודעות לממה שהיא עצמה מסמנת, שמירתה בתומתנה כך, או על-ידי 'מorthה', שלולים ממנה את האמהות הכהפלה, שמתממש בה גילוי העריות פуниים: פעם בנישואיה ליאביה, ופעם בחרותה על החטא בכתיבתה אותו. כל שהם מעניקים לה הוא עמידה במרקם אמה השותקת, המותה. ההפרדה בין ובין החטא שבה מתאפשרת על-ידי התעלמות ממנה כמספרת והתייחסות מסוימת לשאלת הבעלות על הלשון שעל-פה שלט המחבר לחולtin בה ובלשונה. התכוונוויותו חן

על חדר, רכבת, בגד וסעודת ב'עד הנה' לעגנון: גישה פסיכואנליטית לרומנים

ニチハ ברנדב

'בימות המלחמה הגדולה' דרמטי במערבה של ברלין. פנסיוון קטן ברחוב הפנסיוונים מצאתי לי חדר וגזוזטרא. קטן היה החדר, כיוצא בו הגזוזטרא, אבל אדם שכמותי שיעוד לצמצם עצמו מוצאו בהם בית דירה. במלים אלה נפתח הרומן עד הנה', ומלים אלה מרמזות מלכתחילה לפחות על שלושה היבטים הרואים לעין ביצירה זאת: 1. הרקע ההיסטורי והגיאוגרפי של הרומן; 2. הספר שלו בגוף ראשון; 3. והמשמעות שיש ליחס מקום מגוריו של המספר. כל אחד מן היבטים אפשר לבחנו בנפרד, כשם שאת שלושתם יחד אפשר לראות אחותים זה בהזה לשם בחינה יותר כוללית, אינטגרטיבית של היצירה.

'המלחמה הגדולה', 'מערבה של ברלין', 'פנסיוון קטן ברחוב הפנסיוונים' – אלה הם פרטיו ורק המנקמים את הרומן בזמן, במקום ובזווית ראייה ספציפיים: הספר ישופר מזווית ראייה של העורף, בגרמניה של מלחמת העולם הראשונה. העדות האישית של המספר מלמדת, שהקורא נקרא כאן להתמודד עם הנימה והפרטקטיביה של הספר בגוף ראשון, שכן המשפט 'אבל אדם שכמותי שיעוד לצמצם עצמו מעיד מלכתחילה, שלפנינו מסטר שוכח ההסתכלות שלו הוא אקסטרורוטי ואינטזרורוטי אחד, ולכן התפיסה שלו את המיציאות תכלל אמירות נכונות ו/או אשליתיות-שקרים על העולם ועל עצמו. משומות כך הפסיכולוגיה של המספר היא ההיבט השני שידרוש את שיקול דעתו של הקורא, והוא עניינו בכך, יוכל לתת דעתו לצורה שבה הספר בוחר להציג את עצמו ואת סביבתו, בדרך בחשיפת עולמו הפנימי (איך ומה הוא בוחר בספר על חוויותיו הפרטיות, על מחשבותיו, על היזיותו וחולמוויות) ואם לשונו היא מתחמקת, זאת שמשמעות לשתי פנים, או שמא ישירה וחוז-משמעות. עניין שלישי המעורר תשומת לב כבר בפתח עד הנה', ויש לו קשר הן לזמן של הרומן והן לדמותו של הספר, והוא הנושא שעלי נסבות מLOT הפתיחה. נראה שהמספר בחר להציג את עצמו ובפירוט רב, את מוקם מגוריו: הוא דר במערבה של ברלין ברחוב הפנסיוונים – קלומר, ברחוב שרוכב דייריו ארעים; ועם זאת, בחדר הקטן השוכר ובגזוזטרא הקטנה המסוכחת לו הואר מצחיה לראות בית דירה. מכאן שמלבד זמנה של עליית הרומן ומוקומו ומלבד הערה מטעם המספר על היינו מסתפק במועט, עיקר הפרטים שנודעים לנו מLOT הפתיחה קשורים במקומות המגורים של המספר-הגיבור. הרובע, הרחוב (אוף הרחוב או שם),

קורצוויל, ברון.
תשכ"ו: יבנית הדורות בספריו עגנון, פרק רביעי מותך: מסות על ספריו שיי עגנון, שוקן, תל-אביב וירושלים.

שביד, אליעזר.
תשכ"א: 'בדרכ תשובה, גזית, יט, חוברות ב-ג.

שונמי, גדיון.
1972: 'פעור התודעה כمفנה הספר; עיוון בספרות "בדמי ימיה" של שיי עגנון', על המשמר, 22.9.1972.

שטיינר, משה.
1979: 'פמי אהבה ומסתוריה ביצירותו של עגנון', האומה, 59.

Band, Arnold.

1968: *Nostalgia and Nightmare, A Study in the Fiction of S. Y. Agnon*, University of California Press, Berkley.

שונגות

נטשנה, פריזריך.

1978: 'דמדומי שחיר' (תרגום ד"ר ישראל אלדר) שוקן, תל-אביב וירושלים.

Derrida, Jacques.

1982: *Margins of Philosophy*, Brighton.

Freud, Sigmund and Joseph Breuer.

1974: *Studies on Hysteria*, The Pelican Freud Library, Vol. 3, Middlesex.

Furman, Nelly.

1980: 'Textual Feminism', in: S. McConnell-Ginet, R. Borker and N. Furman (eds.), *Women and Language in Literature and Society*, New York.

Gallop, Jane.

1980: 'Snatches of Conversation', in: S. McConnell-Ginet, R. Borker and N. Furman (eds.), *Women and Language in Literature and Society*, New York.

Genette, Gerard.

1972: *Figure iii*, Paris

Jardine, Alice.

1985: *Gynesis, Configurations of Woman and Modernity*, Cornell.

1986: 'Death Sentences: Writing Couples and Ideology', *The Female Body in Western Culture, Contemporary Perspectives*, Harvard.

Moi, Toril.

1985: *Sexual/Textual Politics, Feminist Literary Theory*, London and New York.

Rimmon-Kenan, Shlomith.

1983: *Narrative Fiction, Contemporary Poetics*, London and New York.

Showalter, Elaine (ed.).

1986: *The New Feminist Criticism*, London.